

18 Jälund – Stora Överby – Sörby (D 36)

ODLINGSLANDSKAP MED BYAR OCH RIK FORNLÄMNINGSMILJÖ

Södra delen av Hyltinge ö består av ett småbrutet odlingslandskap med omväxlande hagmarker och åkermark. I området finns flera oskiftade byar, välbevarade gårdar och en rik fornlämningsmiljö från bronsålder och äldre järnålder. Några gårdar i Jälunds by hör till Gnesta kommun. Den oregelbundna socken- och kommungränsen avspeglar förändringar i ägoförhållanden.

Bebyggelsen omfattar Slaggärdet, Stora Överby, Saxängen och Sörby samt några mindre gårdar. Gemensamt för all bebyggelse är att den ligger på höjdryggar i åkermarken med utblick över vattnet. Vid Sörby och Jälund är radbyns struktur tydlig även om någon

enstaka gård flyttat ut från bytomten. Boningshusen är från 1800-talet medan ladugårdarna tillkommit runt sekelskiftet 1900. Bebyggelsen är välbevarad med äldre karaktär och faluröd med vita snickerier. I Sörby har husen frontespiser och verandor.

Stora Överby har välbevarad bebyggelse från 1800- och 1900-talen. Saxäng är en mindre herrgårdsanläggning uppförd 1917 efter ritningar av Evert Milles. Huvudbyggnaden är en blandning av 1700-talets klassicistiska herrgårdsarkitektur och det tidiga 1900-talets nationalromantiska stilideal. Byggnaden uppfördes för en konsthandlare och till gården hörde en stor trädgård med närmare 130 äppelträd.

I skogen finns ett stort antal gravrösen från bronsålder.

Vid Saxäng finns en herrgårdsanläggning från tidigt 1900-tal.

I Sörby ligger gårdarna kvar på bytomten. Här syns ett boningshus omgivet av en lummig trädgård och en ladugård invid åkermarken.

Stora Överby med gulmålat boningshus har ett framträdande, högt läge.

Gårdar och byar binds samman av ett terränganpassat vägnät som återfinns på kartor från 1600-talet. Odlingslandskapet är delvis ålderdomligt och betesmarken rymmer många fossila spår som terrasskanter, röjningsrösen och åkeravgränsningar som troligen speglar odling under järnålder och medeltid.

Vid början av bronsåldern koloniserades området och det etablerades flera bosättningar vilka framträder genom ett ovanligt stort antal gravar från bronsåldern och äldre järnålder. Liksom på den norra delen av Hyltinge ö återfinns gravarna på bergshöjderna i området. Det finns närmare 20 rösen och ett 70-tal stensättningar spridda på höjderna i skogsmarken. Ett av de större rösen mitt på ön omges av en gravhägnad, som

felaktigt beskrivits som en fornborg. Flera rösen är stora och placerade på höga berg. Gravarna är mestadels runda, men vid Saxäng finns några kvadratiske med tydliga kantkedjor. Gravarna visar på en rik bygd under bronsålder och äldre järnålder. I området, öster om Saxäng, finns ytterligare en fornborg som också kan vara en gravhägnad eller samlingsplats. Som fornborg är den oansenlig. Från yngre järnålder märks endast ett litet gravfält vid Stora Överby.

Fornlämningsbilden berättar om en omfattande kolonisation under bronsålder och äldre järnålder. Under yngre järnålder tycks bosättningarna upphöra och först under medeltid sker en återkolonisation. Fornlämningsmiljön hör samman med norra delen av Hyltinge ö som har en liknande utveckling.

VIKTIGA VÄRDEBÄRARE

- Sörby oskiftade by och Stora Överby med respektive bebyggelsestruktur och placering mitt i åkermarken (och Jälunds by till hälften i Gnesta kommun).
- Hävdad, småbrutet odlingslandskap.
- Ålderdomliga odlingsspår i den hävdade betesmarken.
- Terränganpassade vägsträckningar med äldre karaktär.
- Rösen och stensättningar från bronsålder och äldre järnålder på höjderna.
- Gravröse med gravhägnad mitt i skogsmarken.

ATT TÄNKA PÅ

- Området är riksintresseområde för kultur- miljövärden.
- Fornlämningarna är skyddade enligt KML.
- Det öppna landskapet ska hävdas och bestå.
- Hagmarken bör betas så att det är möjligt att uppleva områdets ålderdomliga odlingsspår.
- Landskapsbilden ska skyddas.
- Äldre bebyggelse underhålls med stor varsamhet.
- Nytilfskott till befintlig bebyggelse underordnas befintlig bebyggelse.
- De äldre vägsträckningarna ska behålla sin terränganpassade karaktär och vägbeläggning.